

YAŞAYAN BEKTAŞİLİK BAĞLAMINDA AKSARAYLI ÂŞIK MEHMET ÇİL'DE HACI BEKTAŞ ALGISI*

THE PERCEPTION OF HACI BEKTAS IN THE POEMS OF ÂŞIK MEHMET ÇİL OF AKSARAY IN THE CONTEXT OF LIVING BEKTASHISM

SELÇUK PEKER**
ERĞİN JABLE***

Öz

Türk tasavvufunun önderlerinden Hacı Bektaş Veli'nin yolundan gidenlerce kurulmuş olan Bektaşilik tarikatına dair çeşitli inanmalar ve uygulamalar Anadolu'daki bazı Türkmen yerleşimlerinde hâlen canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bektaşiliğin bir yaşam şekli olarak varlığını sürdürdüğü Aksaray'ın Gaziemir köyü de bunlardan birisidir. Gaziemir köyünün bir yandan Nevşehir'in Hacibektaş ilçesine diğer yandan da Aksaray'ın Ortaköy ilçesi coğrafyası içerisindeki Yunus Emre Türbesi'ne ve Taptuk (Emre) köyü ve türbesine yakın olması, köydeki üç büyük mutasavvıfla ilgili inanma ve uygulamaların canlılığının bir sebebidir. Gaziemir köyünün Hacı Bektaş Veli Yerleşkesi'ne uzaklığı 100, Yunus Emre Türbesi'ne uzaklığı 87, Taptuk Emre Türbesi'ne uzaklığı 50 kilometredir. Gaziemir köyü sakinleri gündelik hayatları içerisinde çocuk sahibi olma, adak adama gibi çeşitli sebeplerle Hacı Bektaş Veli Türbesi'ni ziyaret etmekte, yılda bir kez düzenlenen Hacı Bektaş Veli'yi Anma Şenlikleri'ne de düzenli katılım sağlamaktadır. Gaziemir köyünde Alevi-Bektaşî kültürü içerisinde doğmuş olan Âşık Mehmet Çil, dinî bir unvan olan babalık görevini düzenli olarak yapmış, yılda bir kez köye gelen dedenin temsilciliğini yürütmüştür. Askerlik ve ticaret amaçlı bazı ayrılıklar dışında hayatının büyük bölümünü köyünde geçiren, hayvancılık ve çiftçilikle uğraşan Mehmet Çil, hem içine doğduğu kültür hem de bu kültür içerisinde üstlendiği görev itibarıyla yaşayan Bektaşiliğin güçlü temsilcilerindedir. Bu çalışma; Gaziemir köyü örneğinde yaşayan Bektaşiliğe dair tespitler yapmayı, Yaşayan Bektaşiliğin sürekliliğinde Hacı Bektaş Veli Yerleşkesi'nin somut varlığının etkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada doğal gözlem yöntemine dayalı saha araştırması yapılmış, Mehmet Çil'in konu ile ilgili şiirleri üzerinde metin merkezli incelemeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Hacı Bektaş Veli Yerleşkesi'nin somut varlığının inanışın sürekliliğine ve köydeki kültürel canlılığa önemli katkılar sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Alevilik-Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli, Aksaray, Âşıklık Geleneği, Mehmet Çil.

Abstract

Various beliefs and practices of the Bektashi order, which was founded by the followers of Hacı Bektaş-i Veli, one of the leaders of Turkish mysticism, are still alive in some Turkmen settlements in Anatolia. Gaziemir village of Aksaray, where Bektashism continues to exist as a way of life, is one of them. The village is close to Hacı Bektaş-i district of Nevşehir, to Yunus Emre Tomb, and to the village and tomb of Taptuk (Emre) in Ortakoy district of Aksaray, which accounts for the vitality of the belief and practice regarding the three great mystics in the village. Gaziemir village is 100 kilometres to the Hacı Bektaş-i Veli Complex, 87 kilometres to the Yunus Emre Tomb, and 50 kilometres to the Taptuk Emre Tomb. The residents of Gaziemir village visit the Hacı Bektaş-i Veli Tomb in their daily lives for various reasons such as having a child and making vows, and regularly participate in the annual Hacı Bektaş-i Veli Commemoration Festival. Âşık Mehmet Çil, who was born into the Alevi-Bektashi culture in the village of Gaziemir, served regularly as *baba* (a religious title granted to the helper of the spiritual leader *dede* in Alevism) for a long time, and represented *dede*, who came to the village once a year. Mehmet Çil, who spent most of his life in his village dealing with animal husbandry and farming, apart from some short leaves for military service and business purposes, is one of the strongest representatives of Bektashism, regarding the culture he was born into and the duty he assumed in this culture. This study aimed to make evaluations about Bektashism in the example of Gaziemir village and to determine the effect of the concrete existence of Hacı Bektaş-i Veli Complex on the continuity of living Bektashism. The method used in this study is field research based on natural observation, and text-centred analyses were carried out on Mehmet Çil's poems related to the subject. The result of the study revealed that the cultural vitality in the village and the concrete existence of Hacı Bektaş-i Veli Complex contributed significantly to the continuity of the belief.

Keywords: Hacı Bektaş-i Veli, Alevism-Bektashism, Aksaray, Âşık Tradition, Mehmet Çil.

* Geliş Tarihi/Received: 28.07.2022, Kabul Tarihi/Accepted: 25.10.2022, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.104.005>.
** Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Ereğli/Konya, Türkiye, E-mail: speker@erbakan.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4841-3640>.
*** Prof. Dr., Priştine Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Priştine, Kosova. E-mail: erginj@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0556-5097>.

Giriş

Aksaray, merkez ilçe dışında yedi ilçeye (Ağaçören, Eskil, Gülağaç, Güzelyurt, Ortaköy, Sarıyahşi Sultanhanı) sahip bir ilimizdir. Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Konya ve Ankara illerine komşu olan Aksaray'ın Ortaköy ilçesi sınırları içerisinde ülkemizdeki Yunus Emre türbelerinden biri, yine Ortaköy ilçesi Ekecek dağı yakınlarında Taptuk köyü yer almaktadır. Nevşehir'in Hacı Bektaş Veli Türbesi ve Dergâhı'nı barındıran Hacibektaş ilçesi de Aksaray il sınırında yer almaktadır. Sekiz ilçesi ve yüzü aşkın köyü ile Aksaray, 4.589 kilometrekarelik bir yüz ölçümüne sahiptir. İlde Alevi-Bektaşî inanç sistemine mensup, içerisinde Gaziemir ve Bozcayurt köylerinin de bulunduğu (birisini kasaba) sekiz yerleşim yeri vardır. Bunlar; Akmezar, Bozcayurt (Mandama), Cumhuriyet (Delihobil), Çağlayan (Cağıl), Gaziemir, Pınarbaşı (Geyral), Saratlı kasabası ve Kümbet'tir. Mehmet Çil, 1954 yılına kadar Mandama ve Emirgazi olan köy isimlerinin 1954'te Bozcayurt ve Gaziemir'e çevrildiğini ifade etmektedir. Köy halkına göre Bozcayurt'un eski adı "Mandama", "mal damı"ndan evrilmiş olabilir. Zira "mal", yörede büyük ve küçükbaş hayvanların genel ismi olarak da kullanılmakta ve köy, eski yerleşim yerleri üzerine kurulmuş olup koyunların barınacağı doğal veya insan yapımı çok sayıda yer üstü ve yer altı barınağını bünyesinde bulundurmaktadır. Köy isimleri ayrı bir çalışmanın konusu olacağı için biz sadece halk etimolojisine dayanan yukarıdaki örneği veriyor, Emirgazi-Gaziemir isim değişikliğinin Konya'nın ilçesi Emirgazi ile karışmayı önlemek için yapılmış olacağı kanaatini bildirmekle yetiniyoruz.

Yukarıda adı anılan köylerin tamamı kadim Türk yerleşimleri olup tarihleri boyunca Alevi-Bektaşî inanç sistemine mensup ahalinin yaşadığı köylerdir. Hiçbirisi, Orta Anadolu'da örneklerine rastladığımız, son yüzyılda herhangi bir göç vb. sebeple sonradan bölgeye yerleştirilmiş topluluklar tarafından kurulmuş köyler değildir. Alevi-Bektaşî inanç sistemine mensup bu köylerin Sünni inanç sistemine mensup diğer köylerden fiziki, sosyal, kültürel herhangi bir farkı olmadığı için ahalilerinin inanç sistemi ancak sorgulandığında öğrenilebilmekte, köylüler kendilerine bu konuyla ilgili soru sorulduğunda da ekseriyetle "Türkmeniz" cevabını vermektedir. Hâliyle Aksaray coğrafyasında Hacı Bektaş ve Hazreti Ali yolunun yolcusu vatandaşlar kendilerinin "Alevi" veya "Bektaşî" olduklarını "Türkmen" kelimesiyle ifade etmekte, Türkmen sözcüğüne inanç sisteminden kaynaklanan bir anlam yükleyerek sözcüğü "Alevi-Bektaşî" anlamında da kullanmaktadır. Söz konusu sekiz köyden Ortaköy ilçesine bağlı olan Kümbet köyü, inanç bakımından Alevi-Bektaşî geleneğini sürdüren ancak etnik bakımdan diğer yedi köyden ayrılan bir Abdal köyüdür. Diğer yedi köy ahalisinin söz konusu köye fazla olumlu bakmadıkları dikkat çekmektedir. Bunun sebebi sorgulandığında diğer köylerin ahalisinin Kümbet'i inanç ve itikat bakımından takdir etmekle birlikte köyde geçimini dilencilikle sağlayanlar bulunduğu için seviyeli davrandıkları görülür. Kendi tabirleriyle, sağlıklı insanlardan bazılarının geçimini bu yolla kazanmaları, çalışma imkânları varken başkalarından bir şeyler istemeleri aynı inanç dairesindeki diğer köyler tarafından yadırganmakta ve araya mesafe konmaktadır. Kümbet köyü içerisinde yaptığımız alan araştırmalarında bazı vatandaşların bu geçim tercihinin köy halkı için de rahatsız edici bir durum olduğu tespit edilmiştir.

Güzelyurt ilçesine bağlı Gaziemir köyü; Aksaray şehir merkezine 45 kilometre, ilçeye 12 kilometre uzaklıkta bir köydür. Her ne kadar köylüler, Bozcayurt, Yakacık ve Gaziemir köylerinin yakın geçmişte Gaziemir adı altında tek köy olarak birleştiğini ifade etseler ve hâlihazırda her üç köy de birbiri ile iç içe geçmiş olsa da Bozcayurt,

mahalli idareler sisteminde ayrı bir köy olarak kayıtlıdır (<http://guzelyurt.gov.tr/mahalli-idareler>). Bozcayurt, Yakacık ve Gaziemir köyleri anlatım birliğini sağlamak için idari taksimattaki durumlarına bakılmaksızın çalışmanın bundan sonraki kısmında Gaziemir olarak anılacaktır. Köyün geçimi, tarım ve hayvancılık üzerine kuruludur. Tarımda buğday, arpa gibi hububatların yanı sıra patates ve çekirdeklik kabak ekimi yaygın olarak yapılmakta; hayvancılıkta geleneksel sürü koyunculunun yanında son yıllarda kapalı besi süt inekçiliğinin de de yaygınlaştığı görülmektedir. Aksaray Nüfus Müdürlüğü'nden bizzat aldığımız kayıtlara göre Temmuz 2022 itibarıyla Gaziemir köyünün nüfusu 993, Bozcayurt köyünün nüfusu 355'tir.

Köyün ad alışı ile ilgili olarak Seyit Battal Gazi'nin oğlu Gazi Emir'in mezarının köy sınırları içerisinde olduğuna inanılmaktadır. Saha çalışmalarımız sırasında köylüler Gazi Emir'in mezarı olduğu iddia edilen iki yerleşim yeri olduğunu, bunlardan birisinin Konya'nın Emirgazi ilçesindeki türbe, diğersinin ise köylerindeki mezar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Söz konusu mezar, kesme taştan yapılmış dikdörtgen bir yapı içerisinde olup üzeri açıktır. Yapının içerisinde üzerine kırmızı bir örtü örtülmüş taştan dikdörtgen bir yükselti mezar olarak ziyaret edilmektedir. Ayrıca yine üstü açık yapı içerisindeki çalı türünden ağaç, rengârenk çaputlar bağlanmak suretiyle bir dilek ağacına dönüştürülmüştür.

1. Bir Kanaat Önderi ve Bir Âşık Olarak Mehmet Çil

Mehmet Çil, 1964 yılında Bozcayurt'ta Mustafa Sabri ve Nasibe çiftinin dokuz çocuğundan biri olarak doğmuş, nüfusa 1968 doğumlu olarak kaydedilmiş, 1996 yılında Bozcayurt'tan Gaziemir'e gelmiştir. Sülalesi Akbaşlılar olarak anılır. Bu anılamada saçlarının erken dökülmesi ve kel olunması etkindir. 1982 yılında Aynur Hanım'la evlenen Çil'in bu evlilikten Serdar, Erdal, Emrah, Selda, Sevilay, Ali ve Muhammet adlarında yedi çocuğu olmuş; âşık, en büyük çocuğu olan Serdar'ı 2022 yılının Haziran ayı içerisinde kaybetmiştir. On sekiz aylık askerliğini 1988-89 yıllarında Silvan (Diyarbakır) ve Kilis'te yapan Mehmet Çil, 1992-2002 yılları arasında ailesini köyde bırakıp İstanbul'da hurda işiyle meşgul olmuş, 2002 yılında köyüne dönmüş ve o tarihten bugüne koyunculuk ve çiftçilikle uğraşarak hayatını idame ettirmiştir. Çil'in âşıklığı, kendi ifadesine göre çocukluk yıllarından başlar. İlkokuldan sonra tarih, siyer gibi kitapları okurken âşık kitaplarına da merak salmış ve içinde bir heves uyanmış, bu hevesle eline geçirdiği kâğıtlara şiirler yazmaya başlamıştır. Askerdeyken şiirlerini düzenli olarak deftere kaydeder. İki şiir defteri Silvan'daki komutanlarında, bir şiir defteri de İstanbul'da bir dostunda kalır. On beş yaşında saz çalmaya başlar, dünya görüşünün temsilcisi Âşık Mahzuni Şerif'i çok sever, onun hemen bütün bestelerini zevkle saza ve söze döker.

Alevi-Bektaş geleneğinden gelen Mehmet Çil'in şiirlerinde oldukça geniş bir konu çeşitliliği görülür. Bağlı bulunduğu geleneğe hürmeten Hoca Ahmet Yesevi'ye, Hacı Bektaş Veli'ye, Yunus Emre'ye, Hazreti Ali'ye, Hz. Mehdi'ye şiirler yazmıştır. Şiirlerinin büyük çoğunluğunda Mehmet Çil ve Mehmet Çilim mahlaslarını kullanır. Kendisinin âşık olarak bilinirliği son yıllarda artmış, Aksaray Kültür Müdürlüğü'nün düzenlediği programlara ve çeşitli illerde düzenlenen şiir etkinliklerine çağrılır olmuştur. Âşıklığının yanında inanç sistemi içerisinde önemli bir yeri olan babalık görevini de sürdürmekte, köyün babası olarak hem yaşanan sorunların çözümünde müdahil olmakta hem de dedenin gelip hesapları göreceği gün için yıl içinde geçen

olayların defterini tutmaktadır. Aile babası, tarım işçisi ve hayvancı olması gibi olağan görevlerinin yanında sürdürdüğü âşıklığı ve babalığı sebebiyle bu çalışmanın başat öznesi, saha çalışmamızın da rehberi olmuştur.

Çil, badeli âşık değildir lakin bağlı olduğu inanç çerçevesiyle ilgili olarak görmüş olduğu bir rüya, Hacı Bektaş felsefesinin, mensuplarınca nasıl algılandığını gösteren güzel bir örnektir. Âşık, ikili görüşmelerde hiç sözünü etmediği, ancak şiirlerini incelerken “*Bir dalgın anımda rüyama girdin / Seyredip cemalin gerçeğe erdim / Şükürüm Yaradana darına durdum / Mehmet Çil’i sana koşturan Hünkâr*” mısralarında tespit ettiğimiz rüyayı ısrarımız üzerine anlatmaya razı olmuştur. Biz, söz konusu rüyayı aşağıya olduğu gibi verecek, devamında âşığın rüyayı anlatmaktan niçin imtina ettiğine dair açıklamada bulunacağız. 1982 yılında görülen rüya şu şekildedir:

“1982 yılında evlendim. Evlendiğim sene rüyamda at ile çift sürerken uzaklardan Hacı Bektaş Veli Hazretleri geldi. Atının yularından tuttum. Kardeşim Haydar’a ‘Bak bu bizim pirimiz Hacı Bektaş Veli’ dedim. Niyaz ettim, elini öptüm. O bana bir anahtar verdi. Evin karşısındaki kayayı gösterdi, ‘Orada yeşil bir dolap var, onu aç, içinden üç tane Hacı Bektaş taşı al’ dedi. Hani Hacı Bektaş’ta sattıkları taşlar var ya, onlardan. Gittim, dolabı açtım, üç beş taş var. İçlerinden üç tane taş aldım, öpüp cebime koydum. O sırada o üç beş taş çoğaldı, şişti, buğday ceci gibi yığın oldu, üstünde bir de siyah gözlük bitti. ‘Ben ava gidiyorum, gözlüğü alsam da kullansam Pir bana danılır mı ki?’ diye kendi kendimle konuşurken gözlüğü gözüme taktım, geri çıkardım, taş yığınının üstüne koymak için uzandım ki dolabın içinde taşların üstünde Pir bağdaş kurmuş oturuyor. Bana dedi ki ‘Niyetini bozdun, değer miydi? Hadi o gözlüğü de sana verdim.’ Sonra kolumdan kavradı, bana “bundan sonra elim ile koymadığım bir şeyi almayacağıma dair tövbe ettirdi. Sabah uyandıgımda kolumun şiş olduğuna gördüm.”

Âşık, rüyasını annesine anlattığını, iki gün sonra yeni bir rüya gördüğünü, bu rüyada bir önceki rüyasını anlattığı için korkutulduğunu ifade etmiştir. Yine ilk rüya gibi oldukça renkli ve *Vilayetname*’deki menkıbeleri andıran ikinci rüyayı verdiğimiz söz üzere burada zikretmeyeceğiz. Ancak ikinci rüyanın konusunun “güzel rüyayı anlatmamak gerektiği” olduğunu, sırrın ifşa edilmemesi üzerine kurulduğunu söylemekle yetineceğiz. Âşıkla gördüğü rüyayı karşılıklı olarak irdelediğimizde âdeti kendi rüyasını kendisi yormuş, Pir’in istediği üç taşı üç oğul sahibi olmasına, izinsiz olarak kafasına taktığı gözlüğü ise iki kız çocuğuna bağlamıştır.

Çil’in, dünyanın beş esma üzerine yaratıldığı (Hz. Muhammet, Hz. Ali, kızı Fatma, İmam Hasan, İmam Hüseyin) inancı ve şiirlerindeki “Hak - Muhammet - Ali” üçlemesi, ait olduğu Alevi-Bektaşî inanç sisteminin temel esaslarındandır. Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde yaygın olarak kullanılan “Hak - Muhammet - Ali” üçlemesinde, Hak, Allah’a inanmayı; Muhammet, peygambere inanmayı; Ali ise velayeti temsil etmektedir (Yakar, 2011).

2. Gaziemir Köyünde Yıllık İnanç ve İbadet Döngüsü

Köye yılda bir kez ve ekseriyetle kasım ya da aralık ayında dede gelmektedir. Ancak köyün Avrupa’da gurbetçisi çok olduğu için gurbetçilerin izin mevsimi olan yaz aylarında talep üzerine de dede gelebilmektedir. Dede yazın geldiğinde Avrupalı gurbetçilerin, senelik ziyaretinde de köylülerin ibadetleri ile meşgul olmaktadır. Aslında bir nevi yıl sonunda görülmesi gereken hesaplar, gurbetçilerin tatil sezonu sebebiyle yaz ayına çekilmekte, köyün yerli ahali için yine olağan takvim

işletilmektedir. Köye geldiğinde babanın evinde kalan dede, vekili olan babanın bir yıl boyunca tuttuğu notlardan hareketle yıl içerisinde suç işleyenleri mahkeme etmekte; şaşkınlık, düşkünlük yapanları dâra çekmekte (eşini aldatmak veya eşinin üzerine kuma getirmek, hırsızlık yapmak, cinayet işlemek gibi suçlar düşkünlük sebebidir); yola giremeyenleri yoldan uzaklaştırmakta; temiz, dürüst insanlarla yola devam edilmesini sağlamaktadır.

Köye cemevi birkaç yıl önce inşa edilmiş, cemevinden önceki muhasebeler genellikle babanın evinde gerçekleştirilmiştir. Yıllık hesaplar son birkaç senedir cemevinde görülmektedir. Âşık Mehmet Çil'in babası on iki yıl, âşığın kendisi de dört yıl babalık yapmıştır. Âşık, köyün babası olarak dedenin başka bir köyün hesabını görmek üzere Gaziemir'den ayrıldığı andan itibaren bir yıl boyunca köyde olanlardan, köyün iyisi ve kötüsünden sorumludur. Köydeki ibadet anlayışının temeli "iyilik ve güzellik" üzerine inşa edilmiştir. Köylüler iyilik yaptıkça, güzel olanı koruyup güzel işler yaptıkça ibadet etmiş olunacağını ifade etmekte; yolda yürürken, koyun güderken bir iyilik düşünmenin bile ibadet hükmünde olduğunu söylemektedir.

Köy büyük bir camiye de ev sahipliği yapmaktadır. Köy halkının tamamı Alevi-Bektaşî geleneğine mensup olduğu için caminin bizde uyandırdığı ilk intiba, 1980 İhtilali sonrasında yapılmış olabileceği düşüncesidir. Zira camisi olmayan çok sayıda Alevi-Bektaşî yerleşim yerine 1980 İhtilali sonrasında cami yapıldığı başka köylerdeki alan araştırmalarımız sırasında da anlatılan bir hadisedir. Gaziemir köyündeki caminin hikâyesini sorduğumuzda köylüler, Avrupa'da yaşayan bir hemşehrilerinin önderlik etmesiyle gurbetçilerden para toplandığını ve bu paralarla 1974-75 yıllarında caminin yaptırıldığını anlatmışlardır. Köydeki araştırmalarımız, caminin yarım asır önceki olumsuz algıyı kırmak, dışlanmayı önlemek, çevreye 'biz de size benziyoruz' türü bir mesaj vermek amacıyla yaptırıldığını ortaya koymuştur. Bu da ülkemizdeki Alevi-Bektaşî algısının bağlamı içerisinde nasıl değiştiğini gösteren farklı bir örnektir.

3. Yaşayan Bektaşîliğe Dair Unsurlar

Âşık Mehmet Çil, Alevi-Bektaşî inanç felsefesi hakkında çok şey bilmektedir. Bildikleri ağırlıklı olarak sözlü geleneğe dayanmakla birlikte inancı gereği gittiği Hacı Bektaş Yerleşkesi'nde gördükleri, dinledikleri, kitaplardan okudukları, köye gelen dedelerin sohbetlerinden öğrendiklerinin harmanlandığı bir inanç örgüsüne sahiptir. Araştırmacılar için Gaziemir'de kapalı bir hayat sürülmesi, dedenin dışarıdan gelmeyen mukim bir dede olması, böyle bir ortamda yüzyıllar boyunca sözlü geleneğin getirdiği bilginin derlenmesi hiç şüphesiz ki en arzu edilen ortamdır. Ancak gecikmiş de olsa bu saha araştırmasının sevindirici yanı, âşığın bildiklerinin ekserisinin yaşayan geleneksel kültürüne dayanması, bu kültüre okuyarak veya dinleyerek ilave ettiklerinin de geleneksel kültürene uygun unsurlar olmasıdır. Âşık, içinde yaşadığı kültürü bir nevi mihenk taşı olarak kullanmış, başka ortamlarda karşılaştığı bilgiyi bu mihenge sürerek uyanları almış ya da aldıklarını geleneksel kültürene uydurmuştur. Zira kendisi ile ilgili en önemli tespitimiz, *Dede Korkut*'taki Türk destan evreninde veya *Hacı Bektaş Vîlayetnamesi*'nde anlatılanlara benzer bir dünya ve insan algısı taşıdığıdır. Bunu örneklemek için şu hikâyesine yer vermeyi uygun buluyoruz:

"Bektaş Dede, bizim köye gelip görgü gören dedelerden. Sultan Samıt Ocağı'ndan keramet sahibi bir dede. Bir tarihte Bektaş Dede köye gelmiş, içeride görgü görülürken ev sahibine 'Git bahçeden salatalık getir.' diyor. Ev sahibi önemsemiyor tabi, kış günü,

zemherinin ortası, çat ayaz. Biraz sonra ikinci kez ‘Git bahçeden salatalık getir’ diyor, ev sahibi yine önemsemiyor. Üçüncüde ‘Salatalıkları tulum ettin, bahçeyi bi yokla!’ diyor. Ev sahibi bahçeyi bir dolansa ki salatalıklar tüm tulum olmuş. ‘İlk bakın dediğimde gül bunluydu çiçek olduydu, ikincide meyve olduydu, üçüncüde tulum oldu.’ demiş. Keramet sahibi dedeymiş.”

Âşığın yukarıdaki anlatmada kullandığı görgü görmek deyimi ile tulum sözcüğünün yöredeki anlamını vermek gerekirse görgü görmek, cem mekânında cem olunması, hesap görülmesi gibi ibadetler bütünü; tulum olmak ise salatalıkların kartlaşip tohumluk olduğu, yumuşadığı evreyi anlatmaktadır.

Yunus Emre’nin nerede yaşadığı ve mezarının nerede olduğu hakkında pek çok görüş olduğu herkesin malumudur. Yunus Emre’ye ait olduğu iddia edilen mezarlardan birisi de Aksaray-Kırşehir il sınırları arasında, Ortaköy ilçesine bağlı Sarıkaraman kasabası yakınlarındaki bir tepe üzerindedir. Yörede, sadece mezarın değil Yunus Emre’nin doğduğu köyün de Aksaray hudutları içerisinde olduğuna inanılmaktadır (Kaya, 1984). Mehmet Çil, Yunus konulu sohbetimizde şu bilgileri vermiştir:

“Yunus’un köyü şurada hemen Güzelyurt’un üstünde. Güzelyurt’un üstünde Sivrihisar köyü var. Bir de Eskişehir’in Sivrihisar köyü var. Yunus eşekle bir buçuk günde varmış Hacıbektaş’a buradan. Sivrihisar’dan motorla (traktörle) gelse bir haftada gelemez. Burası doğduğu köy. Babası bunu buğdaya götürüyor, kıtlık oluyor. Köyün adı Sivrihisar. Sonradan Selanik’ten gelenleri yerleştirdiler o köye. Epeydir de muhacir köyü. Buradan heybeyle gidiyor. Kızılırmak’a varınca bir heybe alıç çırpıyor. ‘Babam gönderdi, buğday vereceksiniz.’ diyor. ‘Nefes verelim.’ diyorlar, kabul etmiyor. Buğdayı alıp dönerken Kızılırmak’ı geçince pişman oluyor, geri dönüyor, ‘Al buğdayımı, ver nefesimi.’ diyor.”

Çil’in Yunus Emre konulu şiiri “Bizim Yunus” başlığını taşımakta ve şair her dörtlüğün sonunda “bizim Yunus” ifadesini tekrar etmektedir. Bu, hem “Hangi Yunus / Bizim Yunus” konulu menkıbeyi bildiği hem de Yunus’u gönülden sevip sahiplenerek ona “bizim Yunus” şeklinde içten bir ifadeyle seslenmek istediği şeklinde yorumlanabilir. Âşığın yaşayan Bektaşilik ile ilgili bilgilerini çalışmanın devamında şu alt başlıklar altında vermeyi uygun buluyoruz:

3.1. Ahmet Yesevi ile İlgili İnanmalar

Mehmet Çil, Anadolu’daki ilk tarikatlardan olan ve hâlen yaşayan Bektaşiliğin fikir babasının Ahmet Yesevi olduğunu bilmekte, Ahmet Yesevi’nin irşat faaliyetlerini günümüzün üniversitelerine benzetmekte, bunu “Ahmet Yesevi oraya bir üniversite kurdu. Erleri yetiştiriyordu.” sözleriyle ifade etmektedir. *Vilayetname*’de de yer verilen öküç hikâyesini “Bir de kaşık oymacılığı yapıyordu. Kaşık yapıp öküzün heybesine koyuyor, fiyatını yazıyor, öküzü çarşıya yolluyordu. Öküç çarşığı doluyor, kaşık ihtiyacı olan kaşığı alıp parasını heybeye koyuyordu. Parasını koymayanı zaten öküz kovalıyordu. Öyle olunca da ahali, ‘Sen kaşığının parasını vermedin, ver bakayım!’ diyordu.” cümleleriyle aktarmaktadır.

3.2. Hacı Bektaş Veli ile İlgili İnanmalar

3.2.1. Hacı Bektaş Veli’nin Yetiştirilmesi

Vilayetname’ye göre Hacı Bektaş’a Lokman Perende hocalık etmekte ve bu hocalık sırasında Hacı Bektaş’ın bazı kerametlerine şahit olmaktadır (Gölpınarlı,

1958). Mehmet Çil'in düşünce dünyasında Ahmet Yesevi-Hacı Bektaş ilişkisi oldukça canlıdır. Yesevi'nin Lokman Perende'den ders aldığı; peygamberin emanetlerini dergâhında muhafaza ettiği; bunları talebeleri içerisinde en başarılı olana vereceği; taç, sancak ve hırkadan oluşan emanetleri almaya öğrenci Hacı Bektaş'ın hak kazandığı; Ahmet Yesevi'nin fırlattığı asanın düştüğü yere Hacı Bektaş'ın gelerek dergâh kurduğu gibi pek çok bilgiyi sözlü olarak tarafımıza aktarmıştır. Âşığın çeşitli kereler parça parça dinlediğimiz bu hadiseleri toplu olarak anlattığı bir kaydı aşağıda vermeyi uygun buluyoruz:

“Hacı Bektaş Veli Hazretleri, Ahmet Yesevi'nin talebesi. Sadece ondan değil, Lokman Perende'den de okudu. Ahmet Yesevi'nin dergâhında peygamberin emanetleri vardı: Tacı, sancağı, hırka-i şerifi. Dergâhta okuyan bütün öğrenciler diyorlardı, ‘Hangimiz alacağız bunu, hangimiz?’ diye. Ahmet Yesevi de ‘Bunların sahibi, kendini yetiştirmiş biri olacak, hak edene vereceğim.’ diyordu. Hacı Bektaş Veli'nin Lokman Perende'den ayrı ders aldığı bilmiyorlardı öbür öğrenciler. Ahmet Yesevi, orada imtihana tabi tuttu öğrencileri. Hacı Bektaş Veli efendimiz imtihanı kazandı. Peygamber efendimizin hırka-i şerifini, sancağını, tacını aldı. Sonra Ahmet Yesevi efendimiz hocası olarak asasını fırlattı, attığı asa da buraya geldi Hacıbektaş'a düştü. Hacı Bektaş Veli hazretleri de oradan geldi, dergâhını buraya kurdu.”

3.2.2. Hacı Bektaş Veli'nin Suluca Karacahüyük'e Gelişi

Vilayetname'ye göre Hacı Bektaş Veli Rum'a (Anadolu) geleceğinde Rum'da elli yedi bin eren sohbettedir. Fatma Bacı, onun geleceğini görüp ayağa kalkar ve kendisini üç kez selamlar. Erenler kendisine niçin böyle bir selamlama yaptığını sorunca Horasan erlerinden birinin Beytullah tarafından gelerek Rum'a girmek üzere olduğunu söyler. Erenler kanat kanada verip Rum göklerini arşa kadar bağlarlar. Hacı Bektaş Veli kendisini “Hoş geldin ya Ali'nin evladı” diyerek karşılayan meleklerin önünden Rum'a güvercin donunda gelir, bir kayaya konar. Ayakları taşa, hamura gömülür gibi gömülür. Erenler bu gelişi engelleyemeyince Karaca Ahmet, her mahlûku cinsi ile çiftler, Suluca Karaöyük'te bir güvercinin tek başına olduğunu tespit eder. Hacı Doğrul'u şahin donunda üzerine salarlar. Hacı Doğrul tam güvercin suretindeki avını kapmak üzereyken Hacı Bektaş, âdem donuna girer ve şahini yakalayıp kuvvetlice sıkır. Hacı Doğrul'un aklı başından gider. Kendine geldiğinde el öpüp af diler. Hacı Bektaş da “Er ere böyle gelmez...” diyerek Hacı Doğrul'u paylar (Gölpınarlı, 1958). Hacı Bektaş Veli'nin Rum'a olağanüstü geliş ve karşılaşış hikâyesi edebiyatımızda konunun bağımsız olarak ele alındığı güvercin ilahilerinin ve manzumelerinin yazılmasına sebep olmuş (Taşgın - Solmaz, 2012), bu eserler halk arasında severek ve ilgiyle okunmuştur.

Horasan eri Hacı Bektaş'ın Rum'a gelişiyile ilgili olarak Mehmet Çil'in anlattıkları, *Vilayetname*'de gördüğümüz destansı özelliklerle dolu menkıbeye benzemektedir. Çil'in anlatımında Anadolu'ya güvercin donunda gelen Hacı Bektaş, Fatma Ana tarafından fark edilmekte, Fatma Ana post sahipleri tarafından ersemekle (erkek arzulamakla) itham edilmekte, Fatma Ana'nın “Üstünüzden er geçti!” ısrarı üzerine Kara Donlu Can Baba'ya dünyayı tekleme-çiftleme görevi verilmekte, bu işlemin sonucunda bütün canlıların çift olduğu, sadece bir güvercinin tek olduğu tespit edilmekte, bunun üzerine Kızıl Deli'nin şahin donunda güvercinin yanına gittiği, güvercin donundaki Hacı Bektaş'ın insan donuna girerek şahini sıkımaya başladığı

anlatılmaktadır. Anlatının devamında Hacı Bektaş, Kızıl Deli'den herkesi huzuruna çağırmasını istemekte, "Biz daha kalabalığız, o buraya gelsin!" diye itiraz edenler altlarındaki postların alınarak Hacı Bektaş'ın huzuruna serildiğini fark edip Hünkâr'a biat etmektedir. Bu biatten sonra Hacı Bektaş, en baştaki olaya vurgu yaparak Fatma Ana'nın kendisini fark etmesi sebebiyle onun boş biri olmadığı anlamında "Ana dolu!" demekte böylece "Anadolu" sözcüğüne halk etimolojisinde bir katkı da Alevi-Bektaşî terminolojisinden yapılmaktadır. Değerli bulduğumuz bu anlatıyı âşğın ağzından olduğu gibi vermeyi uygun görüyoruz:

"Hünkâr uçup geliyor güvercin donunda. Oradaki ana, 'Kalkın üzerinizden er geçti.' diyor. Hakk'a ermiş bir ana. Orada bulunanlar 'Bizim Fatma ersedi.' diyorlar. O da 'Yok ben ersemedim, üzerinizden er geçti, sizin kendinizden haberiniz yok!' diyor. O zamana kadar diyorlar ki Kara Donlu Can Baba'ya: 'Dünyayı bir tekle çiftle bakalım!'. Dünyayı bir çiftliyor, bütün canlılar yerli yerinde ama nedense bizim Suluca Karaöyük'te kara taşın üstünde bir güvercin tek oturuyor. 'Git onu al gel.' diyorlar. Hemen Kızıl Deli, şahin olup uçuyor. Varıp güvercinin üstüne indiğinde Pir bunu koltuğunun altına alıp sıkmaya başlayınca 'Ya pir ne yapıyorsun, pir erine böyle sıkıntı eder mi?' diyor. O da 'Er, pirine böyle hisımla iner mi?' diyor. 'Git söyle onlara hepsi buraya gelsin.' diyor. Hemen dönüp geliyor, 'Bu adam tekin değil, bizi ayağına çağırıyor.' diyor. 'Olur mu, biz çoğuz o buraya gelsin!' diyorlar. Hâlbuki altlarındaki oturdukları minderler gitmiş, o zaman post geçiyor ya, altlarından postları gitmiş, haberleri olmamış. Ana yine fark ediyor, 'Altınızdaki postlar gitti, başımıza bir hâl gelmeden kalkın gidelim, kuru yerde oturuyorsunuz, o kadar mı sarhoşladınız.' diyor. Bakıyorlar ki postları yok. Geliyorlar ki postlar serilmiş, Hacı Bektaş Veli bunları bekliyor. 'Hepiniz hoş geldiniz.' diyor. 'Sen ulu bir insansın, bizim pirimizsin. Ulu bir insan olmasan kerametini göstermezdin.' diyorlar. 'Siz hepiniz şöyle bir oturun, henüz hamsınız, çiğsiniz pişeceksiniz.' diyor. 'Ana, dolu!' diyor. "Ana Hakk'a ermiş, ana dolu!" diyor Fatma Ana'dan için."

Bu anlatının sonrasında sorularımızı cevaplayan Mehmet Çil, Kara Donlu Can Baba'yı Hacı Bektaş Veli'nin dervişlerinden biri olarak tanımlamakta, mezarının yeri hakkında bir bilgisi olmadığını söylemektedir. Kara Donlu Can Baba'nın Hacı Bektaş'ın kerametlerini anlattığını, bir anlatma sırasında kalabalıktan birilerinin "Madem şeyhin bu kadar kutlu, seni kazana atalım da o seni korusun bakalım!" dediklerini, bir kazanda Kara Donlu Can Baba'nın bedenini kırk gün kaynattıklarını, Hacı Bektaş Veli'nin, müridine yardım için "Ak pınar! ak pınar!" diye seslendiğini, Horasan'dan Akpınar'ın akıp gelerek Hacı Bektaş Yerleşkesi içerisinde şimdiki Delikli Taş'ın olduğu yerdeki çeşmeye ulaştığını, kazanı kaynatanların bu olanları fark edemediğini anlatmıştır. Onlar alttan ateşe odun attıkça Hacı Bektaş'ın hikmetiyle Akpınar üstten suyunu ılıştırmış ve kırk gün sonunda Kara Donlu Can Baba kazandan sağ salim çıkmıştır.

Mehmet Çil'in anlattığı hikâyenin *Vilayetname*'deki karşılığı şöyledir: Kavus Han, Rum ülkesine gelmek istemektedir. Bir gün kara elbiseli, kara külahlı, adının Can Baba olduğunu söyleyen birisi Hacı Bektaş'a gelip ondan nazar kılmasını ve himmet etmesini ister. Hacı Bektaş, Can Baba'ya safa nazar ettikten sonra onu Kavus Han'a gitmekle ve sünnet olup imana gelmedikçe Rum ülkesine giremeyeceğini bildirmekle görevlendirir. Can Baba, Erzincan önünde Kavus Han'a rastlar, iman edip sünnet olmadıkça buradan öteye yollarının olmadığını söyler. Kavus Han, keşişine danışır. Keşiş, karşıdakini büyük bir kazanda üç gün kaynatmayı teklif eder, eğer kazandan sağ çıkarsa o kişinin dinine girmeleri gerektiğini söyler. İmtihan başlayınca Hünkâr

da höyük yakınlarında bir yerde eliyle yeri kazıp su çıkarır. Sudan alıp etrafına serper, serptiği yerlerden buğu çıkar. Yaptığını izleyen müritlerine olayı anlatıp Can Baba'nın kaynatıldığı kazanı serinlettiğini söyler. Üç günün sonunda kazandan sağ salım çıkan Can Baba için bu kez dev bir ateş yakılır ve içine girmesi istenir. O, keşişi de kendisi ile birlikte ateşe girmeye davet eder. Keşiş kurnaz bir söylemle yapılan bu tekliften kaçamaz, sınav sonunda keşiş yanmış, Can Baba ateşten sağ salım çıkmıştır. Bu kez Can Baba'ya Kavus'un hanımının elinden zehir içirileceği söylenir. Can Baba zehri içip yine sağ kalınca Kavus Han ve tebası din değiştirip hizmet ehli olurlar (Gölpınarlı, 1958). Görüldüğü üzere *Vilayetname*'de bu bahis oldukça kapsamlı olup Can Baba'nın Kara Donlu lakabını alması, elbisesi ve külahının rengine; Ağu İçen lakabını alması ise sınavın üçüncü aşamasında zehir içip hayatta kalmasına bağlanmaktadır.

Kara Donlu Can Baba'nın Sivas'ın Divriği ilçesindeki türbesi için yazılmış eserlerde ve yöredeki sözlü gelenekteki bir lakabı da Kara Birbat (Kara Pirpat)'tır. Ancak söz konusu kaynaklarda (Selvi, 2012; Vakdidolu, 2013; Yaman, 2013) ona niçin Kara Birbat adı verildiğine dair tatmin edici bir açıklamaya rastlanmamıştır. Türkçenin kadim sözcüklerinden olan don kelimesinin Eski Türkçe Döneminden bugüne seyrini tarihi metinlerde izlemek mümkündür (Sır, 2009). Sözcük, tarihi metinlerde kara donlu biçiminde kullanılışında dervişleri nitelelerken olumlu, düşmanları nitelerken olumsuz anlama bürünmektedir. Sözcüğün olumlu ve olumsuz anlamlarda kullanımını *Dede Korkut Kitabı*'nın Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi'nde "Kara tonlu dervişlere nezirler virdüm", "Kara tonlu azgın dinlü kâfirlere bir oğul aldurduñ-ise digil maña" (Ergin, 1989, 87) şekillerinde görmek mümkündür. Kara Donlu Can Baba, derviş taifesinden olduğu için onun donunun karalığı olumlu algılanmaktadır.

Mehmet Çil, Hızır Samut'la ilgili olarak onun Hacı Bektaş Veli'nin son dervışı olduğunu, mezarının Sivas'ta bulunduğunu, adıyla anılan Samut Ocağı'na bağlı dedelerin de köye geldiğini söylemekte, Samut adının nereden geldiğini sordüğümüzda ise şu bilgiyi vermektedir:

"Hacı Bektaş Veli Efendimiz hepsinin diplomasını veriyor ya, hepsine post verecek, el verecek; Hızır Samut gelmiyor. Divaneymiş, safmış biraz, yani Allah katında tertemiz bir insan. Diğer öğrenciler 'Hızır Samut gelmedi, kim bilir nerde sañırdıp geziyor!' diyorlar. Hacı Bektaş Veli biliyor tabi onun nerede olduğunu. Deryada bir gemi daralmış, 'Yetiş ya pir!' diyorlar, bu gidip kurtarıyor. Geç kalınca 'Gemiye yardıma gittim.' diyor, 'Delilin var mı?' diyorlar, kollarından balıklar dökülüyor. 'Gel sen diplomanı aldin.' diyor Hacı Bektaş Veli efendimiz, diğer öğrencilerin huzurunda."

Çil'in Hızır Samut'a bağladığı bu anlatının benzeri *Vilayetname*'de doğrudan Hacı Bektaş'a bağlı olarak anlatılmaktadır. Hacı Bektaş bir gün tıraş olurken eliyle berberine işaret ederek onu durdurmuş, başını bir müddet hırkasının içine çekip murakabede bulunmuş, bir müddet sonra başını hırkasından çıkarınca kendisine niçin böyle yaptığı sorulmuş, o da Karadeniz'de batmakta olan bir gemiden kendisini yardıma çağırdıklarını kendisinin de gemiyi kurtarmak için bu eylemi yaptığını söylemiştir. Etrafındakilerin delil istemeleri üzerine Hacı Bektaş, yenlerini silkmış ve yere üç diri balık düşmüştür. (Gölpınarlı, 1958). Hacı Bektaş Veli Türbesi'nin mermer kapısında cepheden sağ tarafta, alt kısımdaki iki balık resminin bu olay sebebiyle kapıya işlendiği rivayet edilir (Gölpınarlı, 126).

3.2.3. Beş Taşlar

Hacı Bektaş Veli Yerleşkesi içerisindeki Beş Taşlar, bugün Alevi-Bektaşî toplumu tarafından ziyaret edilmekte, Beş Taşlar'a niyaz edilip yerde yatan Kadı Taşı da şeytan taşlar gibi taşlanmaktadır. Bektaşî toplumu arasında yaygın bilinen hikâye, Âşık Mehmet Çil'in hafızasında şu şekildedir:

“Beş Taşlar denilen yer, Hünkâr'ın inek güttüğü yer. Hacı Bektaş Veli çobanlık yapıp ahalinin ineklerini güderken İnkâr Sarı da sürüye hayvan katmak istiyor. Hacı Bektaş ona ‘Sen öküzünü katma, senin öküzünü kurt yiyecek.’ diyor. İnkâr Sarı anlamıyor tabi, ‘Bu deli midir nedir.’ diyor. Akşam oluyor, herkesin öküzü geliyor, İnkâr Sarı'nın öküzü gelmiyor. ‘Öküzüm nerde?’ diyor. ‘Öküzünü kurt yedi.’ diyor. ‘Şahidin var mı?’ ‘Var, dağlar taşlar şahidim’. ‘Dağdan taştan şahit olur mu, Allah'ın kulunu göster.’ ‘Yok, dağlar taşlar şahidim.’ Oraya toplanıp gidiyorlar, Nevşehir kadısı da gidiyor, o da yargılayacak. Hünkâr, ‘Dağlar taşlar şahidim.’ diyor. ‘Çağır!’ diyorlar ‘Dağlar taşlar, bu Sarı'nın öküzünü kurdun yediğini görmediniz mi gelin şahitlik edin.’ diyor. Dağlar taşlar yuvarlanıp gelmeye başlıyor, beş tane kaya bölünüyor yukarıdan. Beşi de oraya diziliyorlar, ‘Burada Sarı'nın öküzünü kurt yedi.’ diyorlar. Kadı bu şahitliğe rağmen Hacı Bektaş Veli'yi orada haksız çıkarmaya çalışıyor ve orada taş oluyor. Oradakiler, ‘Lanet olsun sana, haksızlık yaptın, Lanet olsun sana haksızlık yaptın, Hacı Bektaş Veli'yi yargıladın!’ diyorlar. Şimdi Beş Taşlar'ın orada bir de yatan taş var, Kadı Taşı. Oraya ziyarete gidince biz de o taşı taşlarız.”

3.2.4. Delikli Taş

Her yıl Hacı Bektaş Veli Şenlikleri'nin düzenlendiği hafta içerisinde ziyaretçiler tarafından önünde uzun kuyruklar oluşturulan yerlerden birisi de Delikli Taş'tır. Delikli Taş'tan geçmenin yeniden doğuşu ve verimliliği temsil etmesi ve gerek Delikli Taş gerekse bu çalışmada ele alınmayan taşlar ve yerleşkedeki diğer somut unsurlar için Yolcu ve Gönel tarafından hazırlanan bağımsız makaleye (Yolcu-Gönel 2015) bakılabilir.

Oldukça yaygın olan inanmaya göre Delikli Taş'ın içerisinde geçebilenlerin günahları dökülmekte ve hayatlarının bundan sonraki evresine günahsız olarak devam etmektedirler. Sözlü anlatılarda Hacı Bektaş Veli'nin Delikli Taş'tan at üzerinde geçtiği de dile getirilmektedir. Mehmet Çil, Delikli Taş'la ilgili olarak bildiklerini “Vallahi ahali ‘Delikli Taş'tan Hacı Bektaş Veli efendimiz geçmiş, biz de geçiyoruz.’ diyorlar. ‘Geçersen de günahsız oluyorsun.’ diyorlar. Tabi onu Allah bilir.” sözleriyle aktarmaktadır.

3.2.5. Türbenin Eşiği

Türk kültüründe eşik kutsaldır. Bu kutsallık Alevi-Bektaşî inancı içerisinde de köklü şekilde yaşamakta, Hacı Bektaş Veli Türbesi'nin eşiği ziyaret sırasında öpülmektedir.

Türkiye Türkleri eşiği, kapının giriş kısmında yer alan küçük ahşap veya mermer yükselti olarak algılasalar da eşik kelimesi Türkistan Türklerince kapı anlamında kullanılmaktadır. Söz gelimi Kırgızistan ve Özbekistan'da eşik, kapı anlamında olup Kırgız ve Özbek lehçelerinde kapı diye bir kelime yoktur. Türkiye Türkçesinde yükselti anlamında kullanılan eşik ise Özbeklerde astane, bosehane olarak adlandırılır. Özbekistan'ın bazı köylerinde hâlâ yeni gelinin oğlan evine girişte astaneyi (eşik) öpmesi âdettendir. Taşkent metrosunda sık sık geçilen “Ehtiyat bolin eşikler yapiladi” (Dikkatli olunuz kapı kapanıyor) anonsu da eşiğin kapı anlamında kullanıldığını gösteren güncel bir örnektir. Yükselti anlamındaki eşik, Kırgızlarda astana olarak

adlandırılır. Eşik kelimesi ise kapı anlamında kullanılır. Kırgızlarda “Astanaga turba caman bolot” (Eşikte/eşiğe durma kötü olur) sözüyle ifade edilen inanç ise Türk dünyasının tamamında görülür. Özetle, eşik kelimesi İstanbul Türkçesinde kapı önündeki yükseltiyi, Türkistan’da kapının kendisini karşılamaktadır.

Eşik kelimesi Anadolu ağızlarında tıpkı Türk dünyasındaki gibi kapı anlamında da kullanılmaktadır. Kelimenin kimi zaman hem kapı hem de önündeki yükseltiyi kapsayacak anlamda kullanıldığı da görülür. Gaziemir köyünden Mehmet Çil de eşiği hem girişteki küçük yükseltiyi hem de kapıyı kapsayacak şekilde kullanmaktadır:

“Şimdi eşiği şöyle anlayacaksınız efendim. Eşik kutsaldır. Eşik demek, şeriat, marifet, tarikat, sırr-ı hakikat dörtlüsü demek. Dört köşesi var nihayetinde kapının. Niyaz et kapıda. Sağını öptün şeriat kapısı, solunu öptün marifet kapısı, yukarı baktın hakikat kapısı, aşağıyı öptün, sırr-ı hakikat kapısı. Taban, sırr-ı hakikat, çünkü her sırrı toprak gizliyor. Eşik de toprağın üzerinde.”

Vilayetname'ye göre Hünkâr'ın ölümünden sonra Sultan Murat ona bir türbe yaptırmak istemiş, mimarlar arasından Yanko Madyan'ı bu işle görevlendirmiş, mimar inşaatin tamamlanması aşamasında bir kaza sonucu kubbeden düşerken Hacı Bektaş'tan yardım istemiş, aşağıya sağ salim inince tövbe edip Müslüman olmuş, Sadık adını almış ve vasiyeti üzere türbe eşiğinin altına gömülmüştür. (Gölpınarlı, 1958). Eşiğe gömülen tek kişi Yanko Madyan değildir. Söz gelimi Hayrabolu'da gömülü Ahmet Sârbân'ın karısı da benzer şekilde vasiyeti üzerine eşinin türbesinin eşiğine gömülmüş, sonradan eşik biraz ileriye alınarak mezarın üstüne basılması işine son verilmiştir (Gölpınarlı, 1958).

3.2.6. Dut Ağacı

Dut, kadim dünya mitolojilerinde bahsi geçen önemli ağaçlardandır. Türk mitolojisinde karaçam ağacına yıldırım düştükten sonra kuzey illerinde görülmeyen dut ağacının yeşerdiğine dair bir efsane vardır (Gürsoy, 2012). Bu efsanedeki dut ağacının yeşermesi ile Hacı Bektaş Yerleşkesi'ndeki dut ağacının yeşermesi arasında bağlantı kurulabilir. Alevi-Bektaşî kültüründe dut ağacının kutsallığı iki temel sebebe dayanır. Bunlardan birisi Ahmet Yesevi'nin fırlattığı ucu yanık asanın Hacı Bektaş Yerleşkesi'ne düşüp yeşermesi, ikincisi Hacı Bektaş'ın fırlatılan asalar arasında kendi asasını ucu yanık olduğu için kolayca bulması. Bu iki özellik Âşık Mehmet Çil'in anlatılarında da karşımıza çıkar. Bunlara ilave olarak Mehmet Çil, bahçedeki dut ağacının kıyamete kadar solmayacağını, o ağaç solduğu zaman kıyametin kopacağını anlatmakta ve böylece dut ağacını bir eskatoloji mitine konu etmektedir. Âşık, anlatılarının devamında yerleşkedeki ağaçtan yere düşen dutların yerde tıpkı kan lekesi gibi leke bıraktığını da ifade etmektedir. Bu ifadesi, hem kanın kutsallığına hem de ağaç ile atalar arasında bir canlılık bağlantısı kurulmasına işaret eder. Mehmet Çil'in anlatmasında hem asa hem de *köseñi* kelimeleri kullanılmaktadır. *Köseñinin Derleme Sözlüğü*'nde çeşitli telaffuzlarıyla dört değişik anlamı bulunmakla birlikte konumuzla ilgili tanımı “Ateş karıştırmaya yarayan bir ucu yanmış odun, tahta”dır (Derleme Sözlüğü VIII, 2971-2972). Çil'in konuyla ilgili anlatısı şöyledir:

“Hacı Bektaş Veli Tekkesi önünde dut ağacı var. Ahmet Yesevi'den atılan asalardan türemiş. Ucu yanık *köseñiyi* Yesevi oradan atıyor, buraya düşüyor, burada yeşeriyor. Yesevi, ‘Attığım asaları bulun, dergâhınızı oralara kurun, Anadolu’yu irşat edin.’ diyor.

Hacı Bektaş Veli geliyor. Sonrasında Yavuz falan türlü eziyet yaptı, dışarıda seferlere Bektaşileri gönderip ‘Balkanları fethedin’ dediler, içeride eziyet ettiler ya, o ayrı mesele. O ağaç hâlâ dut verir, kökü de yanık. Kıyamete kadar da o ağacın solmayacağı söyleniyor. O dut ağacı solunca kıyamet kopacak. Tatlı karadut. Dalından yere düşünce aynı kan olur. Erenlerin diktiği ağaç solunca dünyanın kıyameti koptu demektir. *Köse'nin* ucunun yanık olma sebebi de Ahmet Yesevi'nin Hacı Bektaş Veli'nin asası ile ateşi karıştırması. Bütün müritlerin asası yanık değil ama onun *köse'nisi* yanık. O da Ahmet Yesevi ile Hacı Bektaş Veli arasında sır.”

Dut ağacı Aksaray mezarları ile ilgili farklı anlatılarda da kutsal ağaç olarak karşımıza çıkar. Ekecik Dağı'nda yattığına inanılan Ekecik Baba'nın bastığı yerden su çıkmış, bir de dut ağacı yeşermiştir. Bu ağaç kutsal olduğu için dallarını kıranlar felç olmaktadır. Taptuk Emre bir yemek molasında çantasından çıkardığı dutları yerken dut çekirdekleri yere düşmüş ve bu çekirdeklerden yetişen dut ağacı üç çeşit dut vermiştir. Taptuk Emre Türbesi'nde geceleyenlerin rüyasına giren bu dut ağacının yapraklarını kaynatıp içenler şifa bulurlar. (Peker, 2015) Görüldüğü üzere gerek Alevi-Bektaşî gerek Sünnî kültür dairesinde dut ağacı kutsaldır. Bu kutsallığın kökeni de İslam öncesi döneme, ağaç kültürüne dayanmaktadır.

3.2.7. Tandır

Alevi-Bektaşî kültüründe ve özellikle *Vilayetname*'de tandır ve tandıra girmeye ilgili çok sayıda menkıbeye rastlanır. Bu kültürün erenleri çoğu zaman eren olduklarını ispat için ateşe, kazana, tandıra girmektedirler. Benzer anlatılar Sünnî inanç dairesinde de karşımıza çıkar. Söz gelimi Konya'da Ateşbaz Veli tandırda ateş kalmayınca ayaklarını ocağa uzatıp yakarak (Kartal, 2017), Aksaray'da Somuncu Baba soğuk fırında kerameti ile bir çömlük yemek pişirerek (Aydoğan, 2020), Hacı Gazali kızgın fırına girip yanmayarak (Aydoğan, 2020) keramet göstermişlerdir. *Vilayetname*'ye göre Kadıncık Ana'nın tandıra girme sebebi misafir ağırlamada içine düştüğü çaresizlik sonrasında yaşadığı bir nevi isyan hâlidir. Bir gün Horasan tarafından büyük bir Kalender topluluğu dergâha gelir. Hacı Bektaş, Sarı İsmail'i Kadıncık Ana'ya gönderip misafirlere sofraya hazırlamasını ister. Kadıncık, misafir ağırlamak için üzerindeki gömlek dışında hiçbir nesnesi kalmadığını söyleyerek gömleğini İsmail'e verir, kendisi tandıra girer ve İsmail'e gömleği satarak misafirleri ağırlamasını söyler. İsmail gömleği satın erzak alır ve gelen misafirleri ağırlar. Kadıncık'ın her misafire hoş geldin deme âdeti vardır. Hünkâr, Sarı İsmail'i Kadıncık'a gönderir ve gelip misafirleri selamlamasını ister. Kadıncık, tandırın içinde üryan vaziyette olduğunu söyleyince Hünkâr yanındaki dolaptan bir bohçayı Kadıncık'a yollar. Kadıncık bohça ile kendisine gönderilen elbiseleri giyip misafirlerin karşısına çıkar, elbiselerin ağırlığı gözler kamaştırır. Kadıncık, Hünkâr'ın elini öpünce Hünkâr, Kadıncık'ın eteğine bir avuç altın bırakıp ona hayır duası eder (Gölpınarlı, 1954).

Âşık Mehmet Çil, Kadıncık Ana'yla ilgili olarak onun tandıra girerek sır olduğunu, bugün ziyarete gelenlerin tandıra ellerini sokarak avuçladıklarını, niyeti iyi olanların bir parça toprak bulduklarını niyeti iyi olmayanların ellerinin boş çıktığını anlatmaktadır:

“Kadıncık Ana Hacı Bektaş Veli efendimizin hizmetçisi. Dergâha gelenlere hizmet ediyor. Bir gün tandıra girip kayboluyor, sır oluyor. Şimdi dergâha gidenler orada tandırın içine ellerini sokarlar, niyeti iyi olana biraz toprak gelir, bazısına hiç gelmez.”

3.2.8. Klasik Hacı Bektaş Resmi

Alevi-Bektaşî inanç dairesinin meşhur görsellerinden birisi, klasik Hacı Bektaş Veli resmidir. Bu görselde Hacı Bektaş Veli oturmuş vaziyetteyken bir koltuğunda yavru ceylan, diğer tarafında bir aslanla resmedilmiştir. Söz konusu resim ve türevlerinde bir birliktelik görülmez. Örneğin kimi betimlemelerde ceylan Hacı Bektaş'ın sol kolunda iken kiminde sağ kolundadır. Kimisinde aslan da kolunun altındayken kimisinde ceylan kolunun altında, aslan ise yerde durmakta, Hünkârın eli aslanın başını sıvazlamaktadır. Hangi şekilde betimlenirse betimlensin Hacı Bektaş Veli'yi temsil eden bu resmin teması hoşgörüdür. Âşık Mehmet Çil de bu resmi şöyle yorumlamaktadır:

“Bir koltuğunda aslan, bir koltuğunda ceylan var. Aslan ile ceylanı koltuğuna sığdırıyor. Aslında aslan ceylanı kovalayıp geliyor, ceylan Pir'in kucağına gelip giriyor, ‘destur’ diyor, aslanı da diğer koltuğuna alıyor, sakinleştiriyor.”

3.3. Yaşayan Bektaşilik Bağlamında Son Dönem Uygulamaları

3.3.1. Çeşitli Sebeplerle Hacı Bektaş Ziyareti

Hacı Bektaş Veli'yi anma şenlikleri yerleşkenin birim zamanda en fazla ziyaretçiyle bulunduğu dönemdir. Bunun dışında tabiri caizse el ayak çekildikten sonra yerleşke Alevi-Bektaşî inanç sisteminin mensuplarına kalmakta ve onlar çeşitli hacetleri için türbeyi ziyaret etmektedir. Bu ziyaretlerin en belirginini çocuk talebi ile yapılan ziyaretlerdir. Çocuk için yapılan ziyaretlerin ekserisinde kadınlar ön plandadır. Âşık Mehmet Çil'in eşi Aynur Çil de çocuk talebi için Hacı Bektaş Veli'yi ziyaret etmiş, orada niyazda bulunup adak adanmış, oğlu Serdar'ın doğumundan sonra ikinci ziyaretini gerçekleştirerek türbede koç kurban edip adağını yerine getirmiştir.

3.3.2. Mahzuni Şerif'in Yerleşke İçerisine Gömülmesi

Çağdaş Alevi ozanlardan Mahzuni Şerif, 17 Mayıs 2002'de Almanya'nın Köln şehrinde solunum yetmezliği sebebiyle ölmüş, 18 Mayıs'ta Almanya'da düzenlenen cenaze töreninin ardından naaşı 19 Mayıs 2002 tarihinde vasiyeti üzerine Hacıbektaş ilçesinde yerleşke içerisine defnedilmiştir. Bu vasiyet bile tek başına Alevi-Bektaşî inancının kültürel canlılığını ve Hacı Bektaş Veli Yerleşkesi'nin somut varlığının bu kültüre katkısını gösterir. Mahzuni Şerif, ozanlığı ve karakteri ile Alevi-Bektaşî toplumunun önder isimlerindedir. Bu önderlik, Mehmet Çil'in torunlarından birisinin adının Mahzuni Şerif Çil olmasında da görülür.

Mahzuni Şerif'in vasiyeti onun Hacı Bektaş Yerleşkesi'ne gömüleceğini net bir şekilde işaret etmesine rağmen Mehmet Çil, Hacı Bektaş'a şiirle müracaatta bulunarak Mahzuni'yi kabul etmesini istemiştir. Aşağıda tam metni verilen “Hacı Bektaş Varılmaz Oldu” başlıklı şiirin iki yerinde şair, Hacı Bektaş'a seslenmekte, “*Emanet aldığı Mazlum Şerife / Didarından bir yer ver Hacı Bektaş*” diyerek Mahzuni'nin Hacı Bektaş tarafından kabul edilmesini istemekte; “*El değil Mahzuni, halkın çocuğu / Doğdur mezarına nur Hacı Bektaş*” diyerek de Mahzuni'nin kitlelerin gönüllerinde yer tutan yönüne, halktan ve halkçı kişiliğine işaret etmektedir.

Sonuç

Alevilik ve Bektaşilik Aksaray'ın Gaziemir köyünde canlı bir şekilde yaşamaktadır. Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik, bu hâliyle sadece bir inanç sistemi

değil aynı zamanda bir yaşam felsefesi, bir hayat şeklidir. Bunu, çalışmanın öznesi konumundaki Âşık Mehmet Çil'in hayatının her safhasında gözlemlemek mümkündür.

Bektaşî inanç mensupları Hacı Bektaş Veli ile ilgili anlatma ve inanmaları canlı bir şekilde yaşatmakta ve böylece inancın sürekliliğini sağlamaktadır. Bu inanmaların çoğu *Vilayetname*'deki temel olayları içermekle birlikte yaşayan sözlü kültürde bu olayların değişmiş hâllerini de görmek mümkündür. *Vilayetname*'nin oluşumunda halk muhayyilesi, dili ve kültürü etkilidir. Dolayısıyla *Vilayetname*, yazıldığı dönemdeki sözlü kültürün kayda geçmiş hâlidir. *Vilayetname*'de bahsi geçen hususlar halk muhayyilesinde yaşamaya devam etmiş ve bu süreklilik Alevi-Bektaşî inanç sisteminin yüzyıllar boyunca ayakta kalmasını sağlamıştır.

Olağanüstü olaylar başka vilayetnamelerde başka erenler için de karşımıza çıkabilir. Bunun temel sebebi vilayetnamelerin vücut bulmasında dinden ziyade kültürün etkili olmasıdır. Türk kültürü, destan kahramanları yaratmadaki maharetini destan kahramanlarının gerçek üstü hikâyelerini erenlere evliyalara bağlayarak onları da birer destan kahramanı hüviyetine bürümekte de göstermiştir. Hacı Bektaş Veli hem gelenekte hem de âşığın kültür ikliminde insanüstü bir kahraman olarak yaşamaya devam etmektedir.

Osmanlı toplumunda Bektaşîliğin şehirde, Aleviliğin kırsalda birbirinden bağımsız ancak aynı kaynaktan beslenmeleri göz önüne alındığında Bektaşîliğin ilgasından sonra Aleviliğin kırsalda geleneğe bağlı olarak yaşamaya devam ettiği ve Hacı Bektaş Veli'nin şahsından ve yerleşkesindeki somut kültürel unsurlardan dolayı Bektaşîliği de taşıdığı söylenebilir.

Hacı Bektaş Veli Yerleşkesi'nin somut varlığı ve yerleşkedeki kütleleşmiş unsurlar özellikle kırsalda yaşamakta olan Aksaray Aleviliğinin sürekliliğini sağlayan önemli maddi unsurlardır. Bu somut varlık, Hacı Bektaş'ın gönüllerde yaşayan manevi varlığı ile birleşince ortaya yazılı kuralları olmayan güçlü bir inanç sistemi çıkmaktadır.

Âşık Mehmet Çil gelenekten gelen Alevi-Bektaşî inanç sistemine gönülden bağlı bir âşıktır. Âşığın geleneksel inancının yansımasını şiirlerinde, torunlarının isimlerinde görmek mümkündür. Şair, şiirlerinde "Hak - Muhammed - Ali", "Allah bir - Muhammed Ali" kalıp ifadelerini kullanmaktadır. Çocuklarından birinin adının Muhammed, diğerinin adının Ali olması kendisinin her iki ismi de saygıyla anmasının göstergesidir.

Hem *Vilayetname*'de hem Âşık Mehmet Çil'in anlatılarında karşımıza çıkan dünyayı tekleme-çiftleme hadisesinin geleneksel Aleviliğin özündeki dünyada her canlının çift yaratıldığı anlayışını özetleyen bir örnek olduğu görülmektedir. Bugün Alevi toplumu evliliği hayatın yemek yemek su içmek gibi doğal bir parçası olarak görmekte, tek evliliği benimsemekte, eşinin üstüne kuma getiren veya evli iken başka kadınlara gidenler düşkün ilan edilerek toplum hayatının dışına itilmektedir. Bu hâliyle Alevi-Bektaşî inanç sisteminin erkekleri tek eşlilikle sınırladığı, birden fazla kadınla evlenmeye ruhsat veren geleneksel fıkha dayalı Sünni inanç sisteminden ayrıldığı görülmektedir.

Alevi-Bektaşî toplumunun önderlerinden Hacı Bektaş Veli, hem inanış hem anlatımlar hem de rüya yoluyla toplumu eğitmeye, kişileri irşat etmeye devam etmektedir. Mehmet Çil'in gördüğü rüyada Hacı Bektaş'ın Mehmet Çil'in kolundan tutup "Bundan sonra elim ile koymadığım bir şeyi almayacağıma" diyerek yemin ettirmesi bunun tipik örneğidir.

Mehmet Çil'in Hacı Bektaş ile ilgili olarak bildikleri şüphesiz ki yukarıda ifade edilenlerle sınırlı değildir. Bu çalışma, âşıkla değişik zamanlarda doğal ortamda yapılan sohbetlerde ve kısmen de şiirleri üzerine yapılan görüşmelerde âşığın verdiği bilgiler üzerine kurulmuştur. Aşağıda verilen birkaç şiiri incelendiğinde şairin düşünce dünyasının derinliği görülecektir.

Ek 1: Mehmet Çil'in Şiirlerinden Örnekler

Ahmet Yesevi'ye

*Horasan'a kurup erlik eleğın
Cihana erenler gönderenim gel
Sana kavuşmaktır arzum dileğim
Dervişlik çırasın yandıranım gel*

*Pirinin sıfatı yeşil güvercin
Zahiri, batını ona mı verdin
Kucağında kardeş, koyunun kurdun
Sulucahöyüğe gönderenim gel*

*Ol sarı öküze kaşık sattıran
Hünkârlık köşküne geçip oturan
Zemheride türlü çiçek bitiren
Yunusu dergâha götürenim gel*

*Gönderip Yunusu Taptuk Emre'ye
Kırk yıl odun taşıt, pişesin diye
Yunus hiç bakmazdı niçin eğriye
O canı doğruya baktıranım gel*

*Hem elifi tacı koyup başına
Kara Donlu girdi nar ataşına
Akıl ermez imiş Hakk'ın işine
Ol Yunus'a suyun çektirenim gel*

*Yürüt Mehmet Çil'i Yunus yolundan
Bülbül et, ayırma gonca gülünden
Çekti çekeceğın nefsin elinden
Kör nefsine dizgin vurduranım gel*

Bizim Yunus

*Er kişinin yaşı olmaz
Her gönülde bizim Yunus
Hak bağının kışı olmaz
Çiçek dalda bizim Yunus*

*Taptuk dergâhında pişen
Er odur kaynayıp coşan
İstemez şan ve ihtişam
Bir tatlı dil bizim Yunus*

*Pirin cemalini gören
'Alic' i hediye veren
Okunacak canlı Kuran
Doyumsuz bal bizim Yunus*

*Oldu harabat ehlişi
Her dilde onun türküsü
Aksaray'ın bir köylüsü
Bir ince yol bizim Yunus*

*Aşk katında yanan nurdur
Bu işte bir hikmet vardır
Mecnun'un baktığı yerdir
Leylaya çöl bizim Yunus*

*İki bin bir Yunus yılı
Ak turnamın sırma teli
Aşk ile işlenmiş hali
Divane kul bizim Yunus*

*Dünya'ya sevdirdi kendin
Çağlayarak yıktı bendin
Mimarı bilimin fennin
Verimli el bizim Yunus*

*Dar gönlüme nasıl sığdın
Aşk oldun başıma yağdın
Mehmet Çil'i Hakk'a eğdin
Rehberim ol bizim Yunus*

Eyvallah

*Eri evliyası dervişleriyle
Hacı Bektaş Veli pirim eyvallah
Karacahüyükü beş taşlarıyla
Hacı Bektaş Veli pirim eyvallah*

*Dervişler içinde güvercin donlu
Erenler içinde hem Hünkâr şanlı
Avı koltuğunda göksü aslanlı
Hacı Bektaş Veli pirim eyvallah*

*Delikli Taşına anıt yapılır
Hem tekkeyin eşikleri öpülür
Sana inanmayan toplum yıkılır
Hacı Bektaş Veli pirim eyvallah*

*Kaduncık Ana'nın sırrı çözülmez
Besmelesiz Çilehane gezilmez
Seni seven şad olur da üzülmez
Hacı Bektaş Veli pirim eyvallah*

*Mehmet Çil'in yolun uğratma sarpa
Haremi sen eyle, etme harabe
Canım kurban ayağına, turaba
Cihanın sultanı pirim gel yetiş*

Hünkâr Hacı Bektaş Veli Diyerek

*Her sabah isminle işe başlarım
Allah bir Muhammet Ali diyerek
Lisanı yok dile gelir taşların
Hünkâr Hacı Bektaş Veli diyerek*

*Bir ikrar verdim ki nasıl dönülür
Ciğerden tutuşup özden yanılır
Cümle evren canlı Hak'tan sayılır
Allah bir Muhammet Ali diyerek*

*Cem olur erenler edilir sohbet
Sunulur meydanda bal ile şerbet
Payına düşeni gözet ve sabret
Allah bir Muhammet Ali diyerek*

*Serilir seccade edilir secde
Hak ile aradan kalkar ol perde
Canlar aydınlanır yanan delille
Allah bir Muhammet Ali diyerek*

*Zikr eyleriz her an onik'imamı
Kırlara sayarız cümle tamamı
Kalkar gönüllerin gamı gümanı
Allah bir Muhammet Ali diyerek*

*Mehmet Çil'im Hak lokması sunulur
Erenlerden türlü sual sorulur
Yedullah ayeti anda okunur
Hünkâr Hacı Bektaş Veli diyerek
(Şahi velayet Aliyel Mürteza'nın doğum günü ve Nevruz Bayramı mübarek olsun)*

Hacı Bektaş Varılmaz Oldu

*Kaldım gurbet elde varılmaz oldu
Ehli cana bir su ver Hacı Bektaş
Bulandı deryamız durulmaz oldu
Yaktı sinemizi nar Hacı Bektaş*

*Coştı şelalemiz çile hanede
Açıldı yaremiz sen sar sinede
Emanet aldığın Mazlum Şerife
Didarından bir yer ver Hacı Bektaş*

*Yar saydık gönülde biz bu acıyı
Döktük ayağına kardaş bacıyı*

*El değil Mahsuni, halkın çocuğu
Doğdur mezarına nur Hacı Bektaş*

*Mehmet Çil'im himmet ister pirinden
Ham insan anlamaz Hakk'ın sırrından
Gönlümüz şad eyle Hakkın nuruyulan
Aşkın sinemize yar Hacı Bektaş*

Ek 2: Fotoğraflar

Görsel 1: Gazi Emir'e İsnat Edilen Mezar **Görsel 2:** Aşık Mehmet Çil ve Eşi Aynur Çil

Kaynaklar/References

- Aydoğan, Tuğba. *Aksaray Efsaneleri*. Aksaray: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I, Giriş – Metin – Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Manakab-ı Hacı Bektaş-ı Velî - Vilâyet-Nâme*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1958.
- Gürsoy, Ülkü. “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 61 (2012), 41-54.
- Güzelyurt Kaymakamlığı. “Mahalli İdareler”. Erişim 20 Temmuz 2022. <http://guzelyurt.gov.tr/mahalli-idareler>.
- Kartal, Atıla. *Konya Halk Kültüründe Türbeler Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, Düsseldorf: Lap Lambert Academic Publishing, 2017.
- Kaya, Doğan. “Yunus Emre Niğde Ortaköy’de Yatıyor”. *Halk Kültürü*. İstanbul 2 (1984), 41-54.
- Peker, Selçuk. *Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği)*. Konya: Kömen Yayınları, 2015.
- Selvi, Kıymet. *Karadonlu Can Baba/Kara Pirbat*, Ankara: (Yayınevi yok), 2012.
- Sır, Ayşe Nur. “Don Kelimesi Üzerine”, *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2/2 (2009), 184-199.
- Taşğın, Ahmet - Solmaz, Bünyamin. “Hacı Bektaş ve Hacı Toğrul Karşılaşması: Güvercin Ve Doğan Donuna Bürünme”. *Turkish Studies*. 7/1 (2012), 105-129.
- TDK, Türk Dil Kurumu. *Derleme Sözlüğü VIII. Cilt*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1993.
- Vaktidolu. *Kara Donlu Can Baba ve Kara Pirbat*, İstanbul: Can Yayınları 2013.

- Yakar, Sümeyra. *Alevilikte Hak, Muhammed, Ali İnanıcı*, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yaman, Mehmet (Dede). *Horasan Erlerinden Karadonlu Can Baba Dergâhı Kara Pirbat Ocağı*, İstanbul: Cevahir Yayınevi, 2013.
- Yolcu, Mehmet Ali - Gönel, Tuğba. "Hacı Bektaş Veli Türbesi ve Çevresinde Kullanılan Sembollerin ve Mimari Motiflerin Kültürel Kökleri". *Dört Kutada Folklorun İzinde: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu Armağanı*. 737-756. Ankara: Hâkim Yayıncılık, 2015.